

LUND UNIVERSITY

Konsten att säga nej

Brandtler, Johan

Published in:
Språktidningen

2013

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Brandtler, J. (2013). Konsten att säga nej. *Språktidningen*, (1).

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Språk

TIDNINGEN

Published on *Språktidningen* (<http://spraktidningen.se>)

[Hem](#) > Konsten att säga nej

Konsten att säga nej

Inlagt av par.dalhielm.admin ons, 12/12/2012 - 13:36

Den amerikanske författaren Mark Twain lär en gång ha sagt att människan är det enda djur som rodnar – och som har anledning att göra det. Det ligger nog något i det. Men detta är minst lika sant: människan är det enda djur som talar – och därför det enda djur som har anledning att förneka.

Möjligheten att förneka är faktiskt unikt mänsklig. Det är närmast otänkbart att föreställa sig ett mänskligt språk som saknar motsättningen mellan positiva och negativa påståenden, det vill säga ett språk där vi skulle kunna säga Jag gillar morötter, men inte motsatsen Jag gillar inte morötter. Om vi har fått förmågan att uttrycka oss om hur någonting är, måste vi också ha möjligheten att uttrycka oss om hur någonting inte är.

Negationen spelar en sådan central roll i mänsklig kommunikation att man knappt tänker på hur komplex den egentligen är. Ett exempel: möjligheten att tala om det som inte är ger oss samtidigt möjligheten att tala om det som skulle kunna vara. Även de enklaste hypotetiska resonemang, som Om jag hade pengar, skulle jag köpa nya Iphone 5, är helt beroende av motsättningen mellan det som är och det som inte är. Det är därför knappast en överdrift att säga att negationen genomsyrar hela det mänskliga språket.

Men negationen har mer okända sidor. Framför allt tänker jag på hur negationen ofta jobbar i det fördolda, i till synes helt positiva ord och uttryck. För när man tänker på negationer (i den mån man nu gör det), tänker man oftast på de självklara uttrycken, såsom inte, aldrig, ingen, och kanske till och med prefixet o- som vi snart ska prata mer om. Men det finns en rad andra ord och uttryck i språket som är negativa på ett mer underliggande sätt, det vill säga ord där negationen inte kommer till direkt uttryck.

Men låt oss börja från början. Rent spontant skulle nog de flesta säga att en negations främsta funktion är att förneka något, precis som jag illustrerade ovan med Jag gillar inte morötter. Men riktigt så enkelt är det inte. Som exempel kan vi ta svenskans prefix o-, som används för att negeta både substantiv, adjektiv och adverb: ovän, opålitlig, olidligt och så vidare.

Trots att o- är klart negativt, förnekar det endast indirekt det som uttrycks i satsen. I en mening som Vi är ovänner bekräftas ju faktiskt någonting, närmare bestämt att vår relation är på ett visst sätt (ovänskaplig). Visst ligger betydelsen väldigt nära den negativa satsen Vi är inte vänner, där vänskapen i stället förnekas – men det är skillnad på att bekräfta ovänskap och att förneka vänskap.

Det får lite olika följder. Om man är ovänner, är man definitivt inte vänner. Men vi kan inte "vända på" den slutsatsen: man behöver inte vara ovänner bara för att man inte är vänner. Och även om man inte är ovänner är man kanske knappast vänner heller. Snurrigt? Det beror delvis på att den matematiska sanningen "minus plus minus ger plus" inte fullt ut stämmer för det mänskliga språket: två negationer ger inte nödvändigtvis något positivt. Minus ger inte heller alltid minus: ett negativt uttryck innebär inte med automatik en negativ tolkning av den sats där det förekommer.

I detta ligger min poäng. Precis som negativa uttryck som o-ord kan ingå i grammatiskt positiva satser, kan till synes positiva uttryck ge en negativ tolkning av en sats. Adjektiv i superlativ utgör ett bra exempel på detta. Vid första anblicken tänker vi kanske inte på roligaste, största, gulaste och så vidare som särskilt negativa; det finns väl inget negativt i påståendet Hon är den roligaste/snyggaste/mest spännande person jag någonsin träffat? Jo, det gör det faktiskt. Tänker vi ett steg till inser vi att superlativet innebär något negativt, nämligen att jag aldrig mött någon roligare/snyggare/mer spännande.

På samma sätt innebär största, tråkigaste och dyraste att det inte finns något som är större, tråkigare eller dyrare. Vi har gott om sådana här "dolda negationer" i språket. Partikeln upp verkar knappast negativ, men fungerar likt prefixet o- i uttryck som låsa upp, knyta upp, vika upp, tina upp och så vidare. Upp markerar här att man i någon mening återställer något: när man låser upp gör man något olåst igen, när man knyter upp gör man något oknutet och så vidare. I engelska används här prefixet un-, vilket kanske är mer logiskt, som ett negerande prefix likt svenskans o-: unlock, untie, unfold.

En annan "dold negation" kan man upptäcka vid en jämförelse av nästan och knappt. Om vi försöker beskriva betydelsen av nästan i en sats som Maria vann nästan Lidingöloppet skulle vi kunna säga något i stil med "Maria var nära att vinna loppet, men gjorde det inte". Här finns alltså en "dold" negation, för när vi säger att Maria nästan vann, säger vi samtidigt att hon inte vann. Adverbet knappt fungerar på motsatt sätt.

Betydelsen i Maria vann knappt loppet är ungefär "Maria vann loppet, men var nära att inte göra det". När vi säger att Maria knappt vann, säger vi alltså att hon faktiskt vann. Men konstigt nog upplevs nästan ofta som ett mer positivt omdöme än knappt.

Jämför följande två yttranden: Äsch, jag har knappt nån mobiltäckning här och Så bra, vi har nästan mobiltäckning igen. Den som yttrar det första är normalt mer bekymrad än den andre talaren – trots att det ju faktiskt är talare 1 som kan ringa!

Ytterligare en komplicerad sida av negationen syns i så kallade kontrafaktiska satser. Som namnet antyder, är betydelsen av en sådan sats tvärtemot det som faktiskt uttrycks. I ett påstående som Polisen borde verkligen ha ingripit mot demonstranterna finns inte en negation så långt ögat kan nå. Trots det innebär den något negativt, det vill säga att polisen inte ingripit mot demonstranterna. Helt bakvänt. Med en negation blir det tvärtom. Meningen Polisen borde inte ha ingripit betyder ju att polisen har ingripit.

Retoriska ja/nej-frågor fungerar ungefär på samma sätt. Om man förväntar sig att ingen passar in på utsagan, ställer man en positiv retorisk fråga: Vem bryr sig om 100 år?. Men om man föreställer sig att alla passar in, ställer man i stället en negativ fråga: Vem skulle inte vilja tjäna en miljon i månaden? Även andra retoriska figurer, såsom ironi och under- och överdrifter, är nära sammankopplade med sådana här ”underliggande” förhållanden som står i kontrast mot det sagda.

Ända sedan antiken har både språkvetare och filosofer fascinerats av negationen i dess många skepnader – vi har bara hunnit beröra några i denna artikel. Frågeställningar som rör påståendets sanningshalt är också närbesläktade: möjligheten att ljuga är nämligen direkt avhängig möjligheten att framställa något så som det inte är. Därför kan vi alltså säga Ja, det här var ju intressant och egentligen mena tvärtom. Kanske för att rädda någon från vår andra unika förmåga, att rodna?

Issue:

Januari 2013

Type:

Article

Writer:

- Johan Brandtler

Page:

22-25

Part:

1

Image credit:

Getty images

Preamble:

Att förneka är en unikt mänsklig möjlighet: inte, aldrig, ingen. Men ofta jobbar negationerna i det fördolda, i till synes helt positiva ordalag.

factbox:

Bara på minuspolen

Precis som ett batteri kan språket sägas bestå av två poler: en positiv pluspol och en negativ minuspol. Något förenklat kan man säga att satser och uttryck tillhör

antingen den ena eller den andra polen. Satser som bekräftar ett sakförhållande tillhör pluspolen, medan satser som förnekar eller åtminstone inte bekräftar ett sakförhållande tillhör minuspolen. Till minuspolen hör alltså inte bara negativa påståendesatser, utan även ja/nej-frågor och konditionala satser (det vill säga om-satser). Ja/nej-frågor används för att efterfråga ett sakförhållande, medan konditionala satser uttrycker ett hypotetiskt sakförhållande.

Intressant nog är denna "polarisering" relevant för vissa ord och uttryck. Ord som någonsin, ens och alls kallas negativa polaritetselement – för de förekommer endast i satstyper som tillhör minuspolen. Alltså hittar vi dem i negativa påståendesatser (Jag har aldrig någonsin varit i Paris.), i ja/nej-frågor (Har du någonsin varit i Paris?) och i konditionala satser (Om du någonsin åker till Paris så ...). Däremot förekommer de inte i satstyper som tillhör pluspolen. Meningen Jag har någonsin varit i Paris är klart ogrammatisk, liksom Han sade att han någonsin varit i Paris.

Källa till webbadress: <http://spraktidningen.se/artiklar/2012/12/konsten-att-saga-nej>